

је. Људска личност и природа као етичке норме. Ставови се износе у форми *pro et contra*, уз диференцијацију теолошких (источни и западни оци) и нетеолошких (философских и „медицинских“) извора. Аутор се према свим изворима односи критички, настојећи да разграничи, у већој или мањој мери, оно што је последица њихове културно–историјске условљености од ставова који се и данас могу прихватити као релевантни.

Студије г. Ларшеа представљају неизбежну компоненту у формирању целосног теолошког става у вези са поменутиим проблемима, дакле, једног *Увода* у „православну биоетику“ (уколико је иста могућа). Поред овог *ѡαϑρⲓⲥⲧⲓⲥⲏⲕⲟⲓ* елемента, било би неопходно да један такав увод садржи и темељну анализу малоброј-

них релевантних библијских места, као и начин на који се „библијска антропологија“ развијала (уколико јесте) у „мање грчким“ хришћанским теолошким срединама (нпр. сиријским), као и у нехришћанским јудаистичким и исламским предањима (на која узгред упућује г. Ларше).

Издавач и преводилац заслужују похвале, с тим да морамо поменути да постоје омашке које су се могле избећи мало темељнијим редакторским и коректорским приступом (тако, нпр., на страни 149, фуснота 464, читамо да се апокрифно Откривење Петрово читало у појединим палестинским црквама на „свету Петку“!?).

У сваком случају, књигу топло препоручујемо читаоцима.

Вукашин Милићевић

Здравко Пено: Христос – Нова Твар Асѡекⲓⲥⲏ ⲓⲣⲁⲱⲟⲥⲗⲁⲛⲆⲏ ⲕⲟⲥⲓⲓⲟⲗⲟⲓⲥⲏ ⲓ ⲁⲛⲓⲣⲟⲓⲟⲗⲟⲓⲥⲏ

Издавач: Православни Богословски факултет

„Свети Василије Острошки“ – Фоча

Фоча – Острог, 2009

235 стр. ; 22 cm

ISBN 978-99938-872-5-6

Пред нама је нова књига др Здравка Пена, *Христос – Нова Твар, асѡекⲓⲥⲏ ⲓⲣⲁⲱⲟⲥⲗⲁⲛⲆⲏ ⲕⲟⲥⲓⲓⲟⲗⲟⲓⲥⲏ ⲓ ⲁⲛⲓⲣⲟⲓⲟⲗⲟⲓⲥⲏ*. У не баш претерано плодној теолошкој продукцији на нашим просторима, овакво дело свакако представља освежење. Ипак, намера нам је да овде пружимо превасходно критички приказ, пошто похвале, иако пријатније, пружају мање користи. Примедбе које ћемо изнети ипак нису су-

штинске и не умањују значај овог дела за хришћанску теологију уопште, а посебно за ону на српском језику. Наша анализа такође не пледира да буде ни потпуна ни свеобухватна, па ћемо се позабавити само неким конкретнијим моментима.

Књига је подељена на две области а) *О стварању свеѡа* и б) *О стварању човека*. Наслови поглавља не представљају изненађење, ако у обзир узмемо чланке

и студије који се баве овом тематиком а преведени су на српски језик. Тако се разматра проблематика јелинске затворене онтологије, гностичко схватање стварања света, учење апологета, Оригенов концепт, да би се завршило анализом учења о логосима твари код Св. Максима Исповедника. У другој области, која се бави антропологијом, разматра се питање иконе Божије у човеку, смисао и последице првородног греха, да би се завршило сагледавањем есхатолошке реалности бивствовања човека као нове твари у Христу.

Како садржински тако и по структурисању теме, др Пено показује јасно примљене утицаје савремених православних теолога, пре свега Митрополита Јована Зизијуласа, што само по себи није лоше. Претпостављамо да је циљ писања ове књиге стварање одговарајуће литературе за студенте којима др Пено предаје. Имајући то у виду, можемо оправдати извештајни недостатак онога корака даље како у односу на закључке Митрополита Зизијуласа, тако и у избору акцентираних јелинских и светоотачке заоставштине којом се аутор бави.

Тако, рецимо, анализа неких аспеката Плотинове мисли (стр. 21–25) заиста доприноси бољем разумевању јелинског залеђа које је претходило великим Оцима Цркве. Аутор исправно процењује значај Плотина „за разумевање хришћанских мистичких писаца чија су дела препуна израза које користи овај јелински мислилац“ (стр. 25). Морамо признати да нам није јасно ко су тачно „хришћански мистички писци“ које Пено помиње. По нашем скромном сазнању, нема ни једног од великих Црквених Отаца наредних векова код кога се у већој или мањој мери не примећује знатан термиолошки утицај Плотина. Али не само њега. Управо за боље разумевање јелинске светоотачке мисли, неопходно је детаљније упознава-

ње са учењем и терминологијом не само Плотина већ и (у најмању руку) Порфирија, Јамвлиха и Прокла као и других неоплатонских синтетичара јелинских идеја. Да не помињемо важност различитих представника стоицизма и специфичност рецепције аристотеловских појмова и идеја, које су како у изворном облику, тако још више кроз различита (неоплатонска) тумачења и компендијуме, биле широко распрострањене и често представљале превасходни, ако не и једини, извор древнојелинске мисли са којом су се Оци каснијих векова служили.

Пено затим прелази на Аристотелову космологију а потом разматра Филонову концепцију. Моменти које смо малочас споменули дали би, по нашој процени, детаљнији, мање симплификовани, па сходно томе и тачнији увид у концепцијски и појмовни апарат који су Оци Цркве наследили и којим су се послужили при исказивању хришћанског схватања света и човека. Но, може бити да је бојазан од преобимности навела аутора да нам представи једну, доста скраћену, верзију развоја проблематике којом се бави. Уколико је књига писана са намером да читаоцима пружи основна обавештења и уведе их у сложену проблематику, овај недостатак аналитичности се може показати као предност.

На сличан начин, аутор нам даје доста добар сажети приказ доминантних гностичких схватања. Сложено питање, дали је или није постојао предхришћански гносис, остављено је по страни. Др Пено даље разматра проблематику стварања света како се она јавља код апологета, Оригена, посебно се детаљно задржавајући на важном питању логоса твари које детаљно елаборира.

Посебно је занимљиво и вредно његово излагање хришћанске антропологи-

је у другом делу књиге (стр. 141–224). Од многих питања којима се бави ми ћемо се осврнути на питање бесмртности душе (стр. 162–168). Аутор, позивајући се на Оце Цркве, заступа тезу о бесмртности душе *по благодати* а не *по природи*, пошто би природна бесмртност означавала и нествореност. Такође би бесмртност заснована на самој природи створеног обесмислила значај Оваплоћења и васкрсења те би Христова победа над смрћу имала само квалитативни, а не и онтолошки значај за човека и творевину. Волели бисмо ипак да нам је аутор у светлу теолошке позиције коју заступа пружио и тумачење познатих и не малобројних навода из дела Св. Отаца где се о бесмртности душе говори као „природној“.

Иако нам пружа врло детаљну слику о разлозима због којих је веровање у природну бесмртност душе неприхватљиво за хришћанство, аутор се није позабавио врло занимљивим питањем шта душа заправо јесте. Он наговештава (стр. 166) да се „у коначном смислу може рећи да је цео човек као личност створен да буде „бесмртан“. Но значи ли ово да је душа заправо поистовећена са личношћу? Или она ипак представља неки засебни ентитет, некакво „етерично тело“ које прожима материјално тело, од кога се привремено раздваја да би се са њим о васкрсењу поново спојило, конституишући човека? Тако остаје neodговорено питање да ли у перспективи хришћанске мисли и (литургијског) искуства, душу треба схватити просто као (не)зависни ентитет

који након телесне смрти постаје, односно остаје носилац ипостасне посебности човека, или пак појам „душа“ представља синоним са појмом личности?

У овом другом случају, што није безвредно испитати, да ли се бесмртност душе заправо тиче њених (све једно да ли природних или по благодати дарованих) „биолошких“ својстава или је реч о стварности присуства Царства Божијег овде у историји? Другим речима, сматрамо да је за разумевање хришћанског схватања појма душе, односно бесмртности човека, неопходно више пажње обратити на реалност искуства есхатона. Помак схватања бесмртности од есхатолошког ка „биолошком“ свакако је евидентан, али не и коначан и доследан, што би такође било веома корисно детаљно испитати.

У овом приказу смо дотакли само неке од тема којима се аутор позабавио у овом делу. Настојали смо да изнесемо наш критички суд пре него похвале, што сматрамо да је од веће користи како за аутора тако и за читаоце. Ипак, није згорег поменути да ова књига представља освежење у нашој теолошкој литератури, како по ширини и значају теме којом се бави, тако и по новим увидима. Релативно мали број страна (234) представља и својеврсну предност овог синтетичког дела, које сажетошћу обима није изгубило на јасноћи. Верујемо да ће стога ово бити незаобилазни приручник за све који желе да се озбиљније упознају са основама источне хришћанске антропологије и христологије.

Презвијер мр Александар Ђаковац